

ЗОРАН Д. НЕДЕЉКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СОЦИОЛОГИЈУ

ФУКУЈАМИНО ТУМАЧЕЊЕ ТОКВИЛОВОГ УЧЕЊА О НАРАВИ АРИСТОКРАТИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ (АНТИЦИПАЦИЈА НИЧЕА)

САЖЕТАК. Аутор је у овом раду за предмет свог истраживања одабрао Фукујамино тумачење Токвиловог учења о нарави аристократије и демократије. Посебно је узео у обзир Фукујамино запажање да је Токвил својим опсервацијама о предностима и недостацима америчког друштва антиципирао Ничеово учење о аристократском моралу, питајући се шта је изгубљено након промене владавине и да ли се преобразио дух времена. Недвосмислени одговор француског историчара и политиколога је да су се изгубиле некадашње аристократске вредности. Нестало је отмености у понашању, племенитост карактера у друштвеним односима и самосталност и неповерљивост, које су Ничеу, да би осенио оштре црте идеала „надчовека“, биле преко потребне. Уместо целовитог човека, сада се сусреће делимични човек, појединац који се крије у маси, заједници једнаких грађана који своју слободу могу да сачувају само ако се крећу и раде у групи, маскирани као чланови све већег броја удружења, која као различити колективи индивидуи преузимају моћ и одговорност за његову егзистенцију. У америчком грађанском друштву Токвил увиђа да се однос поверење–неповерење преокренуо у однос дужник–поверилац. Испитује у којим се све институцијама америчког демократског друштва, које није настало из револуције, могао уочити губитак аристо-

¹ zoramino@gmail.com

Рад је примљен 19. октобра 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 18. марта 2019.

кратких вредности и износи парадоксалне ситуације где се из тек стасале демократије рађа нова аристократија.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: аристократија; демократија; револуција; морал; војска; уметност; производња.

ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА ФРЕНСИСА ФУКУЈАМЕ

Седам година након америчког бомбардовања Хирошима и Нагасакија рођен је амерички друштвени аналитичар и политички коментатор јапанског порекла Јошихиро Френсис Фукујама. Амерички политички естаблишмент је у атмосфери Хладног рата преко јавних медија покушавао да одржи илузију како време америчког сна и после „три златне деценије“ није заустављено. Трећи усељенички талас (1965–2000) од 23 милиона имиграната из Латинске Америке и Азије изазвао је кризу америчког националног и верског идентитета. Велики број локалних ратова широм планете најавио је долазак постмодерног доба. Два рата посебно су утицала на дух постхладноратовског периода крајем XX и почетком XXI века. Два војна и истовремено политичка пораза најмоћнијих држава у свету. САД су изгубиле рат у Вијетнаму (1964–1975), а СССР у Авганистану (1979–1989).

У време рушења Берлинског зида (1989) Фукујама пише чланак о крају историје у малотиражном америчком националном часопису „National Interest“, да би три године касније објавио бестселер *Крај историје, последњи човек* у којем идеолошки брани Хегелову тезу да је Наполеоновом победом у бици код Јене (1806) историја завршена, сматрајући да нема никаквог суштинског напретка изван принципа Француске буржоаске револуције. У духу западно либералне демократије Фукујама пише о поверењу,² великом расколу, стварању државе и постхуманој будућности – о

² У Кафкином роману *Америка* наивни и честити младић Карл силом прилика напушта Европу и одлази у Америку, земљу „поверења“, у којој попут Колодијевог Пинокија, упознајући нови свет, стиче лажне пријатеље, бивајући принуђен да се креће у њиховом друштву, у тој несавршеној тријади оног сумњивог ми, где су двоје увек против једног схвата да „можда га уопште не би ни пустили у Сједињене Америчке Државе, не водећи рачуна о томе да он више није имао никаквог завичаја. Јер се овде није смело рачунати на сажаљење и било је сасвим тачно оно што је Карл у том погледу читао о Америци; чинило се као да овде само срећни могу стварно уживати у својој срећи међу равнодушним лицима своје околине“ (Kafka, 2004, стр. 32).

занимљивим темама за читаоце који живе у државама западне цивилизације и ван граница историјског недемократског света.

ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА АЛЕКСИСА ДЕ ТОКВИЛА

У години када је Наполеон извојевао победу над Аустријом и Русијом у бици код Аустерлица (1805), рођен је Алексис де Токвил. Исте године Британија је победила Француску у поморској бици код Трафалгара. Првих десет година Токвил је живео у друштвеној средини која је била у сенци Наполеона, кога је Ниче у историји препознао као вишег човека, тј. као спој нечовека и надчовека у истој личности, цара који је намеравао да се ослободи баласта аристократског морала, тако што се у друштвеном животу племенито порекло више не би схватало као мера вредности већ лична способност. Попут змије која мења своју кошуљицу и Француска је, за Токвиловог живота, била Прво француско царство под Наполеоном (1804–1814), монархија под Лујем XVIII (1814–1824), Шарлом X (1824–1830), Луј-Филипом (1830–1848), Друге француске републике и Лујем Наполеоном Бонапартом као њеним председником (1848–1852) и Друго француско царство под Наполеоном III (1852–1870).

Пореклом аристократа, француски политички теоретичар и историчар након Јулске револуције 1830. године у Француској одлучује да посети САД (прототип државе која би у свом политичком телу могла да уједини принципе демократије). Под изговором да би проучавао амерички казни систем, Токвил плови преко Атлантика. У Сједињеним Државама, углавном на северноамеричкој Источној обали, имао је прилику, користећи се методом интервјуа, да прикупи материјал за своје ремек-дело *О демократији у Америци* (1835–1840) и да се ближе упозна са обликом владавине који је био успостављен на нереволуционаран начин. У Америци је открио сасвим другу врсту демократије, чију будућност није притискао терет надгробне плоче аристократске прошлости. С обзиром на то да је давао предност америчкој демократији, ширење демократског духа било је неизбежно. Америка је за њега постала симбол демократије, а Француска револуције. Упоређујући ова два система, одмеравајући разлику једнакости и слободе у политичким сферама ових нација закључио је да би било добро истражити позитивне и негативне структуре демократског друштва. У делу *Сйари режим и Француска револуци-*

ја (1856) заступао је идеју да револуције не настају из слабости оних над којима се влада, већ из слабости оних који владају.

АНТИЦИПАЦИЈЕ НИЧЕА У ЧИТАЊУ ТОКВИЛОВОГ ДЕЛА И ОСВРТ НА ФУКУЈАМИНО РАЗУМЕВАЊЕ ПОМЕНУТИХ МИСЛИОЦА

У књизи *Крај историје и последњи човек* Фукујама пише да је Токвил „антиципирао Ничеа у свести о томе шта је било изгубљено када су друштва од аристократије прешла на демократију“ (Фукујама, 1997, стр. 320). Ниче је, по Фукујама, осећао страх од победе америчког стила живота. Токвил се није уплашио тог надлазећег таласа демократије преко Атлантика, „за разлику од Ничеа, он је био осетљив на мала побољшања у животу велике масе људи у демократији“ (Фукујама, 1997, стр. 321). Ипак, Фукујама прећуткује да је и неке његове идеје Токвил такође антиципирао када је писао о нарави у аристократском и демократском друштву.

Овај француски теоретичар је у делу *О демократији у Америци* (Tokvil, 2002) изнео занимљива запажања о аристократском и демократском духу, о различитим системима моралних вредности, у зависности од тога да ли се они налазе на источној, или западној обали Атлантског океана. Америчка демократија имала је ту предност у односу на остале демократије, што није настало из револуције. Њени грађани родили су се једнаки, а нису такви постали (Tokvil, стр. 460). Ова констатација нарочито би импоновала Фукујамином последњем човеку.

Основно умеће у демократским земљама Токвил је назвао умећем удруживања од кога зависи напредак свих осталих умећа. У Америци удружења играју улогу моћних појединаца које је друштвена једнакост уништила. Насупрот аристократском уређењу, у демократији велики број људи мора да се удружи да би удружење имало какву-такву моћ. Удруживање у аристократији лакше успева. Мањи број чланова ступајући у везу уноси понаособ у друштво велику моћ. Пошто их је мање, лакше се међусобно разумеју и утврђују правила (Tokvil, стр. 465). Да је Лутер којим случајем живео у позним вековима једнакости, закључује Токвил, тешко би променио лице Европе као што је то учинио у доба великаша и владара који су својом политичком моћи ширили његов утицај, али: „То није тако лако у демократским нацијама,

где увек треба да чланови буду веома многобројни да би удружење имало неку моћ“ (Tokvil, 2002, стр. 465).

У демократским нацијама, да би неко удружење имало неку моћ, мора да буде многобројно. Ако случајно његови чланови живе у Америци, раштркани дуж њене територије, оно што им омогућује међусобну везу јесте средство јавног информисања путем новина. За Токвила новине представљају савршени показатељ настајања нових удружења. Број листова расте бројем удружења, јер „један лист представља, дакле, увек једно удружење, чији су чланови његови уобичајени читаоци“ (Tokvil, 2002, стр. 470). Штампана је убрзала напредовање једнакости, она је била локомотива духа демократије који је на шинама поверења стицао до најудаљенијих крајева земље и тако је симболички зближавала људе својим идејама: „Новине представљају удружење; може се рећи да оне свакоме своме читаоцу говоре у име свих осталих; па га утолико лакше придобијају што је он индивидуално слабији“ (Tokvil, 2002, стр. 240). У оваквој индивидуалној ослабљености појединца можемо наслутити страх од усамљености, који Токвил препознаје у мноштву, Ниче би рекао стаду које не дозвољава никоме да се оствари у целовитог човека.

Цитирана Токвилова мисао антиципирала је Фукујамин појам социјалног капитала.

Позориште је за Токвила било место сусрета, где се виша класа мешала са средњом и нижом унутар друштвене структуре (Tokvil, 2002, стр. 440). Оно је за њега било једног друштва. У позоришту, дакле, можемо опипати пулс и аристократског и демократског уређења. Ако аристократија успе да наметне свој укус публици у позоришту, можемо са сигурношћу претпоставити да у таквом друштву влада дух аристократије. А кад говоримо о њеном укусу, онда подразумевамо њену љубав према идеалу, осећање које је много израженије него у демократији. Аристократа тежи ка савршенству у уметности, где је нагласак на усавршеном и самосвојном стилу који је посве различит од увођења пословног духа у уметности и занатству што је, пре свега, манир предузимача-демократе. Аристократа не презире рад, али рад да би се зарадило и стицало није у духу племићког свакодневног живота. И Фукујамин Ниче би са оваквим ставом био сагласан.

Позориште је било место окупљања где су обични људи, носиоци стварних друштвених улога сада постајали гледаоци. За тренутак реални свет замењен је имагинарним простором и временом. Учесник је постао гледалац, то је била заједничка улога пу-

блике у позоришту. Нису је више делили неравноправно као у стварности. Та заједничка улога им је наметнула, овога пута, поверење које нису могли да имају у реалности. Поверење које мора да постоји између глумаца и гледаоца, личног искуства, без којег нема представе. Ћуди публице морала је да испоштује позоришна сцена у демократији. Гледаоци најчешће нису читали позоришна дела, тако да је отићи на представу значило сусрести се први пут са делом неког драмског писца. У демократији двадесетог века манипулише се ћудима публице, али у новом просценијуму – биоскопској сали. Моћне рекламе припремају гледаоца да види оно што од њега очекује тржишна политика филмске индустрије. И биоскопи, као места окупљања, нису више неопходни. Довољно је код куће погледати филм, или одиграти видео-игрице преко интернет мреже са неким кога и не треба да познајемо. Све са циљем стварања социјалног капитала на који упућује амерички политиколог (Фукујама, 1997, стр. 35). Видео-игрице успостављају поверење међу непознатим играчима, што по Фукујама само убрзава спонтану социјабилност у друштву. Ако захтева овакву врсту скоро виртуелног поверења, да ли Фукујама пише и о виртуелној демократији?

У аристократским временима било је обрнуто. У Ничеовој визији аристократе такође. Његов аристократа осећа дубоки презир према позоришту, тој уметности маса. Траг оваквог размишљања може се пронаћи у Токвиловим алузијама на губитак укуса и пријемчивости за позоришне представе највећих уметника (Токвил, 2002, стр. 442). Ниче изјављује да је антипозоришно оријентисан, у *Веселој науци* (Ниче, 1984, стр. 109) каже да ономе ко је попут Фауста или Манфреда, ко је довољно трагичан или комичан, нису потребне Фаустова и Манфредова позоришта и држи се даље од њих.

Занимљива су Ничеова размишљања о публици и хору у грчкој трагедији. Хор је за њега био прапочетак трагедије. Хор је на сцени представљао публику. Задатак хора био је да створи илузију, да подигне „живи зид који трагедија подиже око себе да би се просто оградилa од стварног света“ (Ниче, 1998, стр. 111). Ниче је Шилерово схватање улоге коју хор има у трагедији сматрао тумачењем које је најпримереније истини о хору старих Грка. Када Ниче говори о трагедији, он често помиње Есхила који је увео другог глумца на сцену и Софокла који је увео трећег. Хор је за Аристотела био још један глумац који би са овима чинио део целине и учествовао у радњи. Ниче је у хеленској уметности препо-

знао два темељна нагона: аполонијски и дионизијски. У *Падирцима*, у параграфу број 194 можемо прочитати само три реченице једну испод друге: „Трагична умјетнина; Трагични човјек; Трагична држава“ (Ниће, 1980, стр. 280). У XXI веку, времену у којем Фукујама живи, а чији смо савременици, да ли бисмо могли да парирамо Ничеу овим речима: Масовна култура и уметност; Човек масе; Екуменополис?

Када Ниче говори о трагедији, кључна улога хора била би да изоловани аполонијски појединац буде део дионизијске заједнице (Robinson, 2002, стр. 70). Следећи ову мисао, могу да претпоставим да је друштво требало да игра улогу хора у Ничеовој историјској трагедији, чији би глумци играли улоге надчовека и последњег човека. Можда би овакво имагинарно време и место догађаја приближило нама посматрачима ове нејасне ликове. И можда би целокупно Ничеово стваралаштво могли да протумачимо као писање једне такве трагедије сасвим „несавремене“. За Ничеа „Хисторијско спознавање јест само ново доживљавање“ (Ниће, 1980, стр. 280). Софокле је најкраћи пут до грчке трагедије и бивства људи античких времена. Кроз историју једног уметника сагледати историју друштва у коме је тај песник битисао – то је императив Ничеове историје која служи животу, његове критичке историје.

Ако следимо Токвилову мисао, задатак историчара у духу демократије је да учи грађане како да се покоравају, док су се историчари античке аристократије најчешће бавили тиме како да науче човека вештини владања (Tokvil, 2002, стр. 445). Следећи горе поменути Фукујамину констатацију ово би била још једна антиципација Ничеа који пише о историји корисној и штетној за живот. Нагон чопора, како је Ниче писао, најмање је напуштао људе, поглавито политичаре у демократским скупштинама, који би више мислили на своје бираче, него на своју странку. У аристократији је бивало обрнуто. У аристократским временима пажња историчара најчешће је усмеравана на појединца, велику политичку личност, док повезаност догађаја није била предмет њиховог истраживања. Због хероја се, по Токвилу, за историчаре подизала и спуштала завеса историјске позоришне сцене. Историчари аристократских времена учили су нас како да постанемо господари својих судбина. Историчари из Токвиловог времена пишу за људе који не могу ништа да промене ни у себи ни око себе. Историја је изгубила поверење у појединца. Зато и нема великих очекивања великог појединца као у аристократским временима.

Ако је малопре антиципирао немачког мислиоца, Токвил сада утире пут Фукујамином учењу о постисторијском човеку.

Људи који живе у доба аристократије осећају природну потребу да се поводе за вишим особеностима једног човека или једне класе. Насупрот томе, дух једнакости поспешује у сваком човеку жељу да о свему донесе свој суд. Присност и поверење између слуге и господара другачија је у демократском, него у аристократском друштву. У демократији, слуга је најчешће у физичкој близини свог господара, али је психички далеко од њега пошто им интереси нису заједнички. Господар и слуга ретко се суочавају у аристократији, али им интереси ипак морају бити заједнички. Ако на једној страни расте моћ господара, на другој расте безбедност слуге чија душа припада господару. Таква међусобна условљеност одржава у релативној равнотежи њихове егзистенције јер: „Свака аристократија која се сасвим одвоји од народа постане немоћна“ (Tokvil, 2002, стр. 421).

Роман *Мртве душе* (Гогољ, 2004) даје нам најсликовитији пример колико може да нарасте моћ аристократског господара. У Русији, сељаци су до 1861. године били својина спахије. Главни јунак романа Чичиков није куповао сељане, већ је, желећи да буде вишег статуса у друштву, давао новац спахијама за имена са спискова њихових преминулих кметова, које је онда заводио у своју бележницу као живе сељаке чији би он био господар.

У феудалној монархији, каже Токвил, за некога ко би био последњи међу слугама говорило се да има душу лакеја (Tokvil, 2002, стр. 523). Слуга из демократског уређења себе сматра као некога ко се не везује за господарев дом. За своје услуге он прима плату, као што и председник САД-а прима плату за своје услуге. Услуге су сада замениле добротинства која су била карактеристична за моралне вредности у аристократији. По Фукујама, ова рокада вредности, шаховским језиком речено, доводи у шах позицију противничког краља – морал највишег човека. Земљопоседничка аристократија некада се осећала обавезном да помогне својим подређенима:

„А данашња индустријска аристократија, кад осиромаше и сроза људе којима се служи, препушта их у време кризе милосрђу друштва да их храни. То природно произлази из онога што смо рекли. Између радника и власника односи су чести, али нема истинске заједнице“ (Tokvil, 2002, стр. 507).

Нова индустријска аристократија се у демократском друштву деветнаестог века не обазире на своју радну снагу. Токвил је у

својим размишљањима поново пред парадоксом да се из демократије рађа аристократија. Људи се окрећу трговини и занатству. Попут занатлије, европски радник углавном зна цео ток производње једног артикла. То већ није карактеристично за раднике америчке нације. Истраживање француског социолога Рада средином двадесетог века овој констатацији иде у прилог (Fridman, 1959, стр. 131). Токвил тврди да је са променом владавине из аристократије у демократију видно опало интересовање занатлија да до савршенства израђују украсне предмете, ентеријер и екстеријер куће, као и да брину о изгледу имања неколицине богатих муштерија. С обзиром на то да је у демократском друштву знатно већа потражња од средњег слоја становништва, да би удовољио већини потрошача он може спустити цену, што такође утиче и на квалитет производа који продаје.

Аристократа презире рад ради добити. Занатство у аристократским временима израђује мањи број савршених производа за мали број богатих људи. У демократско доба занатлије израђују велики број несавршених продајних предмета за велики број купаца. Занатлија сада схвата да постоји држи начин да се обогати продавајући своја дела јефтиније свима, а не неколицини којима је морао да испуњава особне жеље. Однос поверења и неповерења овде се преокреће у однос дужник-поверилац, што ће касније подстаћи Фукујама да пише о економској оправданости поверења (Фукујама, 1997, стр. 210).

Што се тиче предметно приказивачких уметности у времену аристократије, пажњу свих привлачи неколико сликарских ремек-дела. У демократији наш естетски суд ће се изгубити у лавиринту многобројних називи „слика“. Када говори о вајарству Токвил примећује да се у аристократији најчешће праве бронзане статуе. У демократији, вајари као да имају посла са њеном сенком, која је обично од гипса. Када пише о аристократским тежњама у науци Токвил помиње Архимеда као најочитији пример зналца који није настојао да своје знање искористи тако што би изумевајући ратне справе могао да се обогати продавајући их, већ је стремио задовољењу захтева лепоте који се не меша са животним потребама. Да поновимо још једном, али са Токвилем: „У аристократским вековима од науке се поглавито траже духовна уживања, у демократским телесна“ (Tokvil, 2002, стр. 411). У постхуманој будућности наука ће по Фукујама бити у служби телесних уживања и продужења живота (Фукујама, 2003, стр. 73). Сличну судбину има и лепа књижевност, којој се у демократском

друштвеним круговима приписују сасвим друге (не)вредности, уносећи дух забаве и разоноде за широку читалачку публику, која није ништа друго до деминутив за будуће масовно потрошачко тело подложно идеолошком манипулисању. Забуне не може да буде, јер се са променом власти променио и дух времена:

„Књижевност демократских векова, узев у целини, не може, као у доба аристократије, пружати слику реда, правилности, учености и уметничког. Стил ће се у њој често показати бизаран, неправилан, претрпан и лабав, а скоро увек смео и плаховит. Писци ће тежити брзом остварењу више него савршенству у појединостима. Кратки списи биће чешћи него дебеле књиге, духовитост чешћа него ученост, машта чешћа него дубина“ (Токвил, 2002, стр. 422).

Токвил описује како индустријско умеће снижава положај класе радника, док истовремено уздиже класу власника. Он је овде принуђен да констатује како се из саме демократије рађа аристократија, јер је радник у све већој зависности од свог послодавца, тако да се чини као да је први рођен да се покорава, а други да заповеда. Овај парадокс идеје односа господара и слуге има у демократији своју моторику која даје повод Ничеу да пише о моралу господара и роба а Фукујами да развије теорију о изотимији.

Следећи парадокс у демократији Токвил запажа у структура војне институције : „Од свих војски демократске војске најважније желе рат, а међу народима највише воле мир демократски народи“ (Токвил, 2002, стр. 590). У војскама демократских држава жеља за напредовањем скоро је свеопшта. Добити већи чин или напредовати за неколико еполета је у мирнодопским условима за амбициозне официре и подофицире чиста утопија. У случају рата, смањује се број војног кадра услед погибија у биткама, и оно што је некада била машта подофицира да постане официр сада се остварује. На тај начин најприродније се крши правило унапређења по годинама службе за време мира. Овај парадокс у демократској војсци је као шака преко очију, нарочито Фукујаминих, јер он предвиђа будућност последњег човека који неће знати шта је нада, страх и рат. Официри у аристократској војсци нису имали потребу за том врстом амбиције јер су се међусобно равнали по свом племићком пореклу. Они су ступали у војску као и у рат из својих родољубивих осећања, а не са намером да најбрже напредују у друштву. На овом примеру Токвил антиципира улогу Ничеовог вишег човека, са духом ратника, која је могућа само у аристократском друштву. Поморски официр карак-

теристичан је пример човека на дужности, отуђен од грађанског друштва, на палуди брода далеко од своје породице и пријатеља, принуђен на послушност својим војничким позивом и кодексом части. Он је заклетвом везан за надређене и подређене у командном ланцу. Војнички ум ограничава свест милитаризованог човека, спутава га да самостално донесе одлуку, не дајући му могућност избора. Војнички карактер му не дозвољава да буде господар својих мисли, дакле ратник, да би уопште могао да буде херој. Највећи херој старе Грчке, колевке западне цивилизације, био је Ахилеј. У Хомеровој *Илијади* Агамемнон га преко својих изасланика моли да му опрости и поведе поново своје Мирмидонце на Троју. За краља над краљевима, ова молба није била понижење, јер је највећи епски јунак у себи имао дух *рајника*, а не *војника* увежбаног на послушност.

Када је први пут закорачио на америчко тло, Токвил је могао да упореди начин организовања и вођења војних операција војске САД-а са потпуно спонтаним окупљањем ратника индијанских племена. Индијански ратници су против непријатеља наступали потпуно самостално, као да су, надмећући се међусобно, ишли у лов по своје ратне трофеје. Крајњи индивидуалистички, слободни номадски дух ратника потпуно се разликовао од колективистичке атмосфере професионалне војске и та суревњивост и борба за опстанак између њих је трајала све док 1890. године није нестала Западна граница.

Бити професионални војник значи бити плаћен за обављени посао, па је аура професионалног војника више одбијала него привлачила грађане Сједињених Држава. У историји САД-а било је председника који су некада обављали дужност професионалних војника. Просечан Американац, међутим, не воли да на челу његове државе буде човек који размишља војничким духом. Са таквом војном предисторијом живота, први човек Америке није могао имати углед какав би се очекивао да је на ову дужност ступио као обичан грађанин на изборима. У јавности је било уврежено мишљење да се такав човек у политичком животу своје државе није нашао својевољно, личном иницијативом, што би било у складу са индивидуалистичким духом америчког начина живота, него је по службеној дужности преузео ту функцију, попут официра који добија чинове у војсци.

Када говори о друштвеном положају, Токвил нас поучава о томе шта је истинско достојанствено понашање. Бити достојанствен значи бити увек на свом месту, ни више ни ниже. Ово је та-

кође Токвилова антиципација Ничеовог учења о социјалним условима неопходним за успостављање аристократског морала. Он објашњава да су у демократији ова места често неодређена. Модерни социолози би рекли да се мешају различите улоге са различитим положајем. Онде где би требало показати достојанство, видели би гордост неког појединца који не поштује нити познаје утврђена друштвена правила. Фукујама се са овим слаже и додаје: „Захтев за равноправним признањем или поштовањем је доминантна страст модерног доба, што је и Токвил запазио пре више од сто седамдесет година у својој књизи Демократија у Америци“ (Фукујама, 2003, стр. 172).

Бити отмен у *Вољи за моћ* (Ниче, 1991, стр. 533) значи бити пре свега неповерљив према свакоме ко олако хвали другог, бити увек прерушен, што значи стално играти улогу, али бити лаганог погледа и хода јер ствари од вредности долазе њему, а не трчи он њима, напokon, бити неко ко се никоме не диви јер сам себи представља највишу вредност. Отмени карактер Ничеовог вишег човека, Ничеов ратник, није као у горенаведеном Токвиловом примеру неко коме је потребно напредовање у војној служби да би се доказао у демократском друштву. За Ничеа је то типичан пример не ратника, него униформисаног лица из кога испод војничког шињела избија зној читавог стада коме припада. У *Тако је говорио Зарашустра* он каже: „Ја видим много војника: дај да видим много ратника! «уни – форма» зове се оно што они носе: само нека не буде једног облика и оно што се у њој крије!“ (Ниче, 1985, стр. 50).

Бити ратник значи не живети као војник у затвореном кругу касарне. Његов модус искуства посве је другачији од уобичајеног милитаристичког начина живота војника НАТО-а, који крстаре светом и бране принципе западне либералне демократије и Фукујаминог последњег човека. Где је ту војник, а где ратник, када престаје први, а почиње други (као два пола на магнету историје људског рода) у причи о рату и миру? Познато је, међутим, да се током историје човечанства мењао и начин ратовања, како се друштво развијало тако се усавршавала и техника ратовања. Истовремено, савремена антрополошка и културолошка истраживања дошла су до закључка да тзв. „дивљак“ није био свиреп и да његови ратови нису били тако сурови као ратови модерног доба.³

Нератоборни Исток и ратоборни Запад су, иначе, одувек били инспирација уметницима у књижевности, сликарству, музици и филму. Тако је херојски дух Наполеона био тема Треће Бетовено-

ве симфоније „Хероике“ (Eroika). Џ. Рамбо, јунак романа *Прва крв* аутора Д. Морела, постао је филмска икона на платну у биоскопима широм света, као симбол борбе против неправде и инспирација побуњеним народима. По речима Џ. Фиска, њега су чак и Абориџини у пустињама централне Аустралије препознали као свог хероја кога су видели као представника „Трећег света“ у сукобу са класом белих официра – „што је скуп значења која су очито била релевантна за њихово искуство белачког, постколонијалног патернализма“ (Fisk, 2001, стр. 69).

За разлику од овог измишљеног лика америчке популарне културе, који је у истоименом филмском серијалу представљао снагу ратоборног хероја Сједињених Држава, живот Ј. Мишима (三島由紀夫), јапанског књижевника и представника културе Истока, био је стваран (морам да поменем да је Фукујама иако је јапанског порекла представник западне цивилизације). Његово ритуално самоубиство било је у духу ратника, последњег самураја (духа који је повластица одабраних, неколицине, а не духа војника као повластице већине). Упавши у касарну са своја четири кадета из свог „Друштва штита“, Мишима је лишио слободе команданта Јапанских одбрамбених снага и из забарикадиране канцеларије захтевао да се окупи Тридесет други пук у дворишту гарнизона. Са балкона је одржао говор у духу Хагакурине филозофије (Мишима, 2009) против послератног демократског режима у Јапану и нератничког менталитета у армији. Пропраћен звиждуцима осам стотина пренеражених војника, он је прекинуо беседу и извршио харакири. Ово се догодило 1970. године, која је означила време симболичке смрти јапанског хероја и можемо рећи нестанка ратничког духа који се не може пронаћи у многобројним армијама XXI века.

ЗАКЉУЧАК

Горенаведени примери послужили су нам у тумачењу Фукујаминог исказа да је Токвил антиципирао Ничеа, носталгично запажајући, без обзира на то колико је предвиђао да је напредак са

³ О овоме сведочи Ч. Истман (Eastman), амерички писац индијанског порекла, који је преживео судар култура Истока и Запада, истрајавајући у духовној борби у својим делима за очување идентитета Индијанаца и културни плурализам: „У стара времена било је сасвим уобичајено да битка – или низ окршаја – траје цео дан и да се прикажу невероватна смелост и изузетно јачако умеће, а да број убијених и рањених буде једва нешто мало већи од броја повређених које медицинско особље изнесе са терена током фудбалске утакмице између два универзитетска тима“ (Istman, 2006, стр. 48).

ширењем демократије неизбежан по остали свет, да су се са променом власти изгубиле неке вредности аристократског човека које би можда демократско друштво учиниле савршенијим. Приметиће се да су тим антиципацијама и неки Фукујамини ставови о демократији доведени у питање. Токвил је писао да нема савршене једнакости, јер би на крају преостала још неједнакост у памети међу грађанима. Фукујама са жаљењем констатује да ће се у будућности остварити савршена једнакост, али на рачун памети последњег човека који на крају историје, као на самој ивици литице не може даље, преживљавајући више него што живи, попут фосила у окамењеној историји, у илузији да је он и његово друштво отелотворење слободе индивидуалног и колективног бића. У постхуманој будућности, заклоњен од свакојаке опасности, заштићен од рата, страха, усамљености и самоће о којој Ниче пева у завршној песми „Са високих планина“ (Ниће, 1980, стр. 229).

-
- ЛИТЕРАТУРА
- Гогољ, Н. В. (2004). *Мртве душе*. Београд: Народна књига.
- Мишима, Ј. (2009). *Самурајска етика и модерни Јапан*. Београд: Либер.
- Ниче, Ф. (1991). *Воља за моћ*. Београд: Дерета.
- Fisk, Dž. (2001). *Popularna kultura*. Београд: Clio.
- Fridman, Ž. (1959). *Kuda ide ljudski rad*. Београд: Rad.
- Fukujama, F. (1997). *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Fukujama, F. (2003). *Naša posthumana budućnost*. Podgorica: CID.
- Fukujama, F. (1997). *Sudar kultura*. Београд: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva.
- Istman, Č. A. (2006). *Duh Indijanaca*. Београд: Utopija.
- Kafka, F. (2004). *Amerika*. Београд: Habitus.
- Niče, F. (1980). *S one strane dobra i zla*. Београд: Grafos.
- Niče, F. (1998). *Spisi o grčkoj književnosti i filozofiji*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Niče, F. (1985). *Tako je govorio Zaratustra*. Београд: Grafos.
- Niče, F. (1984). *Vesela nauka*. Београд: Grafos.
- Robinson, D. (2002). *Niče i postmodernizam*. Београд: Esotheria.
- Tokvil, A. K. (2002). *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

ZORAN D. NEDELJKOVIĆ

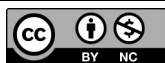
UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT FOR SOCIOLOGY

SUMMARY

FUKUYAMA'S INTERPRETATION OF TOCQUEVILLE'S TEACHING
ON THE NATURE OF ARISTOCRACY AND DEMOCRACY

In this paper, the author chose Fukuyama's interpretation of Tocqueville's teaching on the nature of aristocracy and democracy as the subject of his research. He took particular note of Fukuyama's observation that Tocqueville, in his thoughts on advantages and shortages of American society, anticipated Nietzsche's teachings on aristocratic morality, wondering about what was lost after the change of government and whether the spirit of time changed. The unequivocal answer of the French historian and politologist was that the former aristocratic values had been lost. There is no more daintiness in behavior or nobility in social relations, nor are there independence and distrustfulness, which Nietzsche desperately needed to shadow the ideal of the overman. Instead of a complete man we meet a partial man, an individual hiding in a community of equal citizens who can save their freedom only by moving and working in a group, masquerading as members of an increasing number of associations that take on the power and responsibility for the individual's existence. Tocqueville finds that in the American civic society the relation of trust – mistrust has turned into the relation of debtor – creditor. He examines in which of all the institutions of American democratic society, which did not originate from the revolution, he could perceive a loss of aristocratic values and examines paradoxical situations where from recently matured democracies a new aristocracy emerges.

KEYWORDS: aristocracy; democracy; revolution; morality; army; art; production.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).